

La perspectiva de gènere en l'anàlisi de l'abstencionisme i l'interès per la política.

**Una exploració de les causes dels canvis i
diferències observades entre els homes i les dones.**

Júlia Bolao Alberny

Programa Ciutats i Persones

Col·leccions CiP

Informes

número 13, 2017

Institut de Ciències Polítiques i Socials
Adscrit a la Universitat Autònoma de Barcelona

Informes

Informes és un espai digital de difusió de materials d'investigació sobre gènere o feminisme. Es tracta de recerques realitzades per les persones que, com a part del seu període formatiu superior en ciències polítiques, socials o estudis de gènere, han format part de l'equip de Ciutats i Persones. Informes és una col·lecció no periòdica amb dipòsit legal: B.20634.2012

Els Informes formen part dels Materials CiP, l'espai de difusió propi del Grup de Recerca Ciutats i Persones. Des de l'any 2008, aquestes col·leccions donen sortida a estudis sobre Gènere i/o sobre Municipalisme, les temàtiques objecte de recerca d'aquest grup.

Autoria

Estudi elaborat per **Júlia Bolao Alberny** durant la seva estada de pràctiques al grup Ciutats i Persones de l'Institut de Ciències Polítiques i Socials de Barcelona. Júlia Bolao és estudiant de Ciències Polítiques i de l'Administració a la Universitat Pompeu Fabra. Activista sancugatenca amb trajectòria militant en diverses organitzacions socials, col·lectius feministes i de solidaritat. Actualment militant d'Arran Sant Cugat, del Casal de Joves La Xesca i membre de l'assemblea gestora de la Festa Major Alternativa i de l'Escola d'Estiu de Cal Temerari.

1. Introducció¹

1.1 Plantejament

Tradicionalment, des de la Ciència Política s'ha analitzat el comportament electoral atenent a tot un seguit de factors i diferències socials que s'han considerat condicionants de les actituds polítiques. Entre aquestes hi trobem el nivell socioeconòmic, la religiositat, el sexe/gènere², el nivell d'estudis i l'edat.

No obstant, alguns d'aquests i en concret el gènere, sovint s'han analitzat de forma aïllada obviant la interrelació i interacció entre les categories home i dona, la complexitat de les mateixes i la pròpia estructura social.

Aquest problema el podem trobar en l'anàlisi i comparació entre homes i dones de l'abstencionisme electoral i l'interès per la política. Nombrosos estudis han definit el comportament polític de les dones establint-lo com una desviació respecte la norma i obviant la desviació masculina, ignorant així unes realitats diferenciades i condicionades per factors poc tinguts en compte, com per exemple la socialització de rols de gènere.

Ometre la perspectiva de gènere en l'anàlisi de la participació política electoral, doncs, fa que actualment encara s'escolti a les aules de Ciències Polítiques que "les dones sempre s'abstenen més" ja que "tenen un grau de desafecció política superior". Es fan, doncs, assumpcions indirectes metodològiques i teòriques sobre els motius i inquietuds d'aquests comportaments. Aquest plantejament, lluny de permetre un anàlisi integral de la qüestió, redueix la comprensió de la realitat a tòpics deterministes i segueix perpetuant un relat del món on el comportament de l'home és inqüestionat, i per tant plantejat com a un estàndard universal.

---

¹ Agraïixo a l'Institut de Ciències Polítiques i Socials haver confiat en mi al haver acollit aquest treball, així com haver-me donat l'oportunitat d'accedir a tots els materials i recursos disponibles al centre. En especial, agraïixo a la companya Lucía Medina la seva atenció i els seus consells, i a la Maria de la Fuente tota la seva paciència, acompanyament i coneixements que m'han guiat en tot el procés i que han fet possible aquest resultat

² El treball es desenvoluparà en termes binaris (home/dona) per qüestions estructurals i per facilitar l'ús de les fonts d'informació seleccionades, tot i tenint constància que és una categoria política restrictiva i no plenament representativa.

1.2 Objectius

Un primer objectiu del treball serà el d'analitzar si existeix o no un grau d'abstencionisme diferenciat entre homes i dones a partir de l'observació de l'evolució del cas català. Es buscarà, doncs, determinar si les possibles diferències en comportament electoral són significatives, i s'estudiarà l'evolució d'aquest fenomen des dels anys 90 per identificar si hi ha hagut qualcun canvi històric. En aquest sentit, s'intentarà esbrinar si les conclusions que mostraren els treballs de Robert Inglehart i Pippa Norris (2003), entre d'altres, pel que fa els reajustaments de gènere en els comportaments electorals i actituds polítiques els últims anys, s'adeqüen a la realitat catalana.

Un segon objectiu serà el de determinar si hi ha diferències de gènere pel que fa l'interès per la política, és a dir, si hi ha diferències pel que fa la desafecció o de manca d'interès en les institucions i processos polítics. Com el cas anterior, l'anàlisi es centrarà en l'evolució del cas català des dels anys 90. En aquest punt, però, es tindrà també en compte els sentiments d'eficàcia interna i externa d'homes i dones, doncs les valoracions de la política convencional i el sentiment de proximitat i llunyania envers aquesta poden ser cabdals per donar explicació als resultats sobre el seu interès/desinterès per la política. Per exemple, Montero, Gunther i altres (1998:28) assenyalen que el "desinterès polític està íntimament vinculat als sentiments d'impotència i confusió respecte la política, que es canalitzen a través de la desafecció".

Essent conscients de les limitacions a l'hora d'analitzar el cas català només a través d'unes variables concretes, així com de les dimensions de la mostra i la seva limitada representativitat, es tindrà prudència en la investigació, exposició i l'explicació dels resultats.

Un cop tinguem els resultats i n'observem la seva significació, un tercer objectiu del treball serà el de descriure'ls i donar-los una explicació prenent com a referència la literatura sobre l'abstencionisme i l'interès diferencial de gènere. És a dir, es procedirà a l'exploració dels possibles motius i causes dels canvis i diferències observades, tot tenint en consideració el que n'hagi dit part de la literatura sobre aquests fenòmens. Serà en aquest punt on, a partir de determinats criteris, es dialogarà amb aquesta per observar-ne l'existència o manca de perspectiva de gènere.

1.3 Metodologia

Per tal d'analitzar l'evolució de l'abstencionisme en les eleccions catalanes i l'interès per la política, es recorrerà a les bases de dades de l'ICPS, concretament a les dels Sondejos d'Opinió dels anys 1991, 1994, 1999, 2004, 2007, 2009, 2013 i 2014. En aquesta anàlisi hi haurà una doble dimensió: la comparació de gènere i la seva evolució en el temps (des dels anys noranta fins a dia d'avui). Seleccionant aquest anys, doncs, es buscarà determinar si hi ha hagut qualcun canvi històric els últims anys, i si actualment hi ha un comportament diferenciat entre homes i dones pel que fa aquests actituds i comportaments polítics.

Taula 1. Enquestes utilitzades a la recerca

Enquesta i any	Quan es va fer l'estudi	Mostra
ICPS (1991)	Novembre	1997
ICPS (1994)	Setembre - Octubre	1200
ICPS (1999)	Octubre - Novembre	1800
ICPS (2004)	Octubre	1201
ICPS (2007)	Novembre - Desembre	2000
ICPS (2009)	Setembre - Octubre	1200
ICPS (2013)	Setembre - Octubre	800
ICPS (2014)	Novembre - Desembre	1200

Font: Elaboració pròpia

En aquesta part de recerca s'usaran tècniques estadístiques aplicades a l'anàlisi d'enquestes: per tal d'observar i mesurar les possibles diferències pel que fa l'abstenció, es procedirà a la seva operacionalització prenent en consideració les variables "record de vot" i "intenció de vot", tot creuant-les amb la categoria sexe . Ens centrarem en analitzar els resultats de les Eleccions Autonòmiques, doncs ens interessa determinar com es produeix aquest fenomen en l'àmbit d'actuació català, però no entrarem en la política més de proximitat com l'és la de les Eleccions Municipals, doncs els resultats es podrien veure afectats per especificitats, anàlisi de les quals s'excedeix de les possibilitats del treball.

Per tal d'analitzar l'evolució de l'interès/desinterès per la política i els sentiments d'eficàcia interna i externa, es procedirà a les següents operacionalitzacions: interès/desinterès a través de la variable "interès per la política"; sentiment d'eficàcia externa a partir del grau d'acord amb les afirmacions "els polítics són tots iguals" i "els polítics no es preocupen molt del que pensa la gent com jo" o similars; i per últim, sentiment d'eficàcia interna prenent en consideració el grau d'acord amb les frases "la política em sembla tan complicada que la gent com jo no pot entendre-la", "el vot és l'única manera d'influir en la política" i "el meu vot no serveix per res".

Pel que fa la literatura sobre les diferències de gènere en l'abstencionisme i interès per la política, determinarem si s'ha tingut en compte una perspectiva de gènere seguint determinats criteris recomanats per l'estudi publicat per l'Instituto de la Mujer "Análisis de la perspectiva de género en algunas estadísticas españolas y propuestas de mejora" l'any 2009:

- > la variable sexe s'inclou en els estudis, enquestes i recollida de dades;
- > no hi ha biaix en la producció de dades (disseny mostral, planificació de l'estadística, llenguatge utilitzat, buits d'informació etc.).
- > s'estableix un marc analític on es contextualitzi el fenomen, es posi de manifest la realitat social i institucional existent i les diferències socioeconòmiques i culturals. Això implica que s'ha de tenir en compte factors com els rols de gènere, normes socials, interessos i necessitats, entre molts d'altres, que afecten de manera diferenciada a homes i dones i que poden ser origen de moltes desigualtats existents. En aquest sentit, cal que els indicadors

utilitzats permetin analitzar la incidència d'altres variables, concurrència de les quals pugui resultar ser generadora de discriminació.

> no s'explica el comportament de les dones com una desviació de la norma, mentre s'omet l'anàlisi del comportament dels homes tot assimilant-lo implícitament a la norma.

En aquest apartat investigarem un autor pioner pel que fa l'anàlisi de l'abstencionisme electoral a l'Estat espanyol: Manuel Justel. En els seus estudis observats, Justel (1990, 1994) cercarà donar resposta a aquest fenomen entre els anys 1977 i 1993 a partir de l'explicació de factors tant individuals com contextuals. Es tindrà també en compte la síntesi i els nous enfocaments que en farà del seu treball Joan Font Fàbregues (1995).

Pel que fa les investigacions sobre l'interès per la política, cal considerar que aquestes sovint s'emmarquen en estudis més amplis sobre el comportament i actitud polítiques de la ciutadania. Així doncs, l'estudi que prendrem de referència a l'hora d'analitzar-ne la perspectiva de gènere serà el de Juan José Garcia Escribano i Lola Frutos (1999), on examinaran les diferències entre homes i dones en la participació política, ideologia i comportament electoral.

En la mateixa línia, examinarem una part de la literatura més actual que estudia exclusivament la influència del gènere en el comportament polític: analitzarem l'article de José María Ramírez (2016), en el que revisa el comportament polític de les dones espanyoles els últims anys; l'estudi de Marta Cantijoch i Raül Tormos (2005), que analitzen les diferències de gènere en el comportament electoral dels i les catalanes; i per últim, el treball de Tània Verge i Raül Tormos (2010), on s'analitzen els rols dels recursos individuals, els factors situacionals, les variables actitudinals i el procés de socialització en la persistència de diferències de gènere en les actituds polítiques a Catalunya.

2. Anàlisi

Tradicionalment, l'anàlisi de les diferències de gènere en el comportament i actituds polítiques plantejava que les dones tendien a participar menys que els homes i a mostrar menys interès per la política. "En l'actualitat, diferents estudis i enfocaments debaten sobre la persistència o no d'aquestes diferències, sobre les seves possibles causes, i sobre la pròpia definició de política inherent a la idea de *gender gap*³ amb les formes de participació política que hi estarien associades" (Ortiz i Liñeira, 2007).

A Catalunya, i a partir dels casos analitzats, buscarem determinar si el gènere segueix tenint importància per analitzar i entendre determinats comportaments polítics dels i les ciutadanes, alhora que ens recolzarem del que n'hagi pogut sostenir part de la literatura sobre tals qüestions.

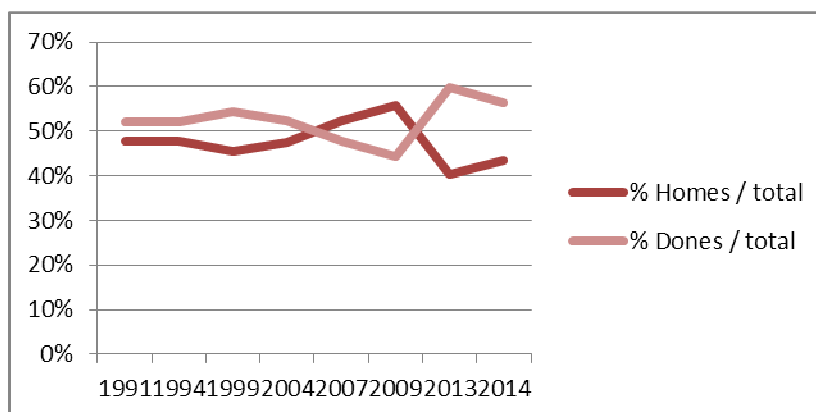
2.1.1 Abstencionisme diferencial de gènere?

En aquest apartat es pretén determinar si existeix o no un grau diferenciat d'abstencionisme entre homes i dones. A continuació es presenten uns gràfics que mostren les dades de record i intenció de vot diferenciades per el sexe en els anys esmentats anteriorment:

---

³ "El Gender gap és un concepte força utilitzat en els treballs anglosaxons per parlar de la diferència entre homes i dones en una determinada situació, i en concret, en una determinada actitud o comportament polític" (De la Fuente, Hernández i altres, 2004). També el podem entendre com a diferència o bretxa de gènere, clivella sexual o gap sexual.

Gràfic 1. Percentatge d'abstenció a Catalunya segons sexe - No va votar (record de vot)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'ICPS.

Com mostra el *Gràfic 1*, no s'aprecien diferències sistemàtiques entre homes i dones pel que fa l'abstencionisme electoral. Segons aquestes dades, en determinades èpoques els homes han anat a votar menys, en d'altres s'han abstingut més les dones. No obstant, sí observem que l'abstenció podria ser una dinàmica més freqüent entre aquestes últimes, doncs es dona en la franja del 1991-2004 i 2009-2014, mentre que els homes s'abstenen més entre els anys 2004-2009. Tanmateix, els resultats obtinguts no han estat significatius, pel que no podem afirmar que hi hagi un diferencial de gènere en aquest comportament electoral.

L'única diferència significativa la trobem l'any 2004 (fent referència a les Eleccions Autonòmiques del 2003), on les dades ens diuen que del 100% d'abstencionistes, un 47,5% són homes i un 52,5% són dones. Aquesta dada, però, podria haver estat conseqüència del model de sistema de recollida de dades: aquest any s'utilitzà el model telefònic, un model diferent als anys anteriors. Això podria haver alterat el grau de sinceritat o de falsedat de les respostes, doncs implicaria major anonimitat durant l'entrevista⁴. No obstant, que les respostes obtingudes a partir d'aquest model puguin variar en funció del gènere és una hipòtesi que supera l'abast del present treball.

D'altra banda, val la pena apuntar que s'ha identificat una dinàmica força interessant: analitzant uns anys on el record de vot fa referència a unes mateixes eleccions, observem

⁴ Se'n poden trobar algunes aproximacions a De Rada Igúzquiza (2010) Comparación entre los resultados proporcionados por encuestas telefónicas y personales: el caso de un estudio electoral. Opiniones y actitudes nº66, CIS.

en tots els casos que el record dels homes pel que fa l'abstencionisme tendeix a augmentar, i en canvi, el record d'abstencionisme de les dones a disminuir. En la taula següent es mostren alguns exemples d'aquestes variacions:

Taula 2. Percentatge d'abstenció a Catalunya segons sexe - No va votar (record de vot)

Eleccions	Sondeig	% Homes / total	% Dones / total	Total
2006	2007	52,3%	47,7%	35,4%
2006	2009	55,7%	44,3%	32,9%
2012	2013	40,2%	59,8%	13,4%
2012	2014	43,6%	56,4%	13,8%

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'ICPS.

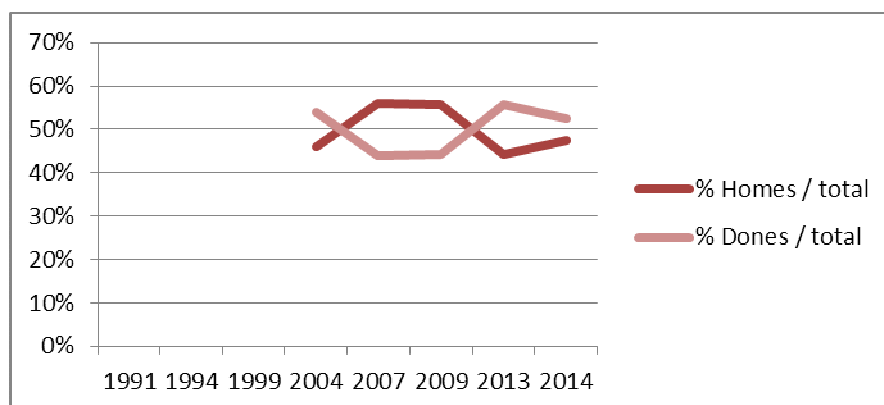
Veiem doncs, com l'any 2007 el % d'homes que afirmava no haver votat era del 52,3% respecte un total de 35,4% abstencionistes, mentre que l'any 2009, i fent referència a les mateixes eleccions, aquest percentatge va augmentar fins un 55,7%. En canvi, les dones partien d'un 47,7% d'abstencionisme, i dos anys després aquesta quantitat se situava sobre el 44,3%. Aquestes variacions podrien ser fruit, simplement, del canvi de mostra, però al donar-se en ambdós casos estudiats i essent aquests significatius resulta, si més no, interessant d'apuntar.

En aquest sentit, cal assenyalar que, en l'estudi de les relacions entre l'abstencionisme i l'edat, Joan Font (1995) es qüestiona si el fet que el jovent aparegui a les enquestes com a agent menys participatiu que la gent adulta pugui ser degut a que els joves siguin més sincers a l'hora d'afirmar la seva abstenció. En canvi, entre les capes més adultes hi podria

haver una menor presència de l'abstencionisme, doncs el vot seria molt més percebut com un deure cívic i el no votar com una mala conducta.⁵ Així, tot intentant traslladar aquest argument al cas que ens ocupa, podríem estar-nos trobant amb una sobreestimació de la participació masculina degut a una norma de gènere? No hem trobat possibles explicacions en la literatura estudiada, i malgrat la seva possible rellevància en l'anàlisi de gènere, no serà objecte d'estudi.

Com mostra el *Gràfic 2*, tampoc hi ha unes diferències sistemàtiques entre homes i dones pel que fa la predisposició actitudinal de no anar a votar. Segons aquestes dades, en determinats anys les dones tenen més predisposició d'anar a votar que els homes, i en d'altres a la inversa, de manera que les diferències s'anul·len en el còmput global⁶. La majoria de resultats obtinguts no han estat significatius, pel que tampoc no podem afirmar que hi hagin diferències de gènere en aquest comportament electoral⁷.

Gràfic 2. Percentatge d'abstenció a Catalunya segons sexe - No votarà (intenció de vot)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'ICPS.

⁵ Contràriament, observarà que pel que fa la predisposició de vot, els nivells d'intenció d'abstenció són molt baixos en totes les edats.

⁶ En aquest gràfic no apareixen les dades del 1991, doncs la *intenció de vot* en les enquestes d'aleshores no es mesurava. Tampoc apareix l'any 1999, en aquest cas perquè distorsionava el gràfic, doncs el total d'abstencionistes eren homes, mentre que les dones negaven tenir intenció de no votar. Aleshores, els resultats eren de 100%-0%.

⁷ No obstant, sí veiem diferències significatives a l'any 2007 (fent referència a les Eleccions Autonòmiques de l'any 2012) on, del 100% de persones que diuen "no votaré", un 56% són homes i un 44% dones, i l'any 2009 (fent referència a les mateixes eleccions), on el percentatge d'homes disminueix lleugerament i el de dones augmenta molt lleugerament. Al ser un fet puntual, però, no es prendrà en consideració.

Pel que fa la dinàmica observada anteriorment, en el cas de la predisposició actitudinal podem constatar que hi ha lleugeres variacions, però que aquestes no segueixen un patró concret: per exemple, a mesura que s'apropen les Eleccions Autonòmiques del 2012, observem com el percentatge d'homes que responen que "sí votaran" augmenta de forma clara, mentre que el de dones, com hem esmentat, augmenta molt lleugerament. En canvi, quan s'apropen les Eleccions Autonòmiques del 2015, el percentatge d'homes que contesten a les enquestes que "no votaran" augmenta força i el percentatge de dones disminueix. En aquest sentit, no es dona una dinàmica o patró determinat. I, en tot cas, tals variacions no són significatives.

Val a dir que l'abstencionisme pot resultar difícil d'estudiar, doncs la *Intenció de vot* esdevé una variable molt flexible i fàcilment modificable en un marge de temps acotat, mentre que el *Record de vot* implica recordar un fet llunyà, poc fiable quant més s'allunyen les eleccions que s'estan analitzant.

2.1.2 Anàlisi del fenomen

A partir dels casos estudiats, hem pogut observar que, en general, no existeix una tendència diferencial clara en funció del sexe, ans al contrari, tant homes com dones es comporten de maneres similars pel que fa l'acte més convencional del comportament polític, el d'exercir o no el vot. En aquest sentit, les dades afirmen que en moments puntuals les diferències entre ambdós han pogut esdevenir significatives, però al no seguir cap patró ni tendència concreta, potser podria descartar-se que aquesta sigui una variable explicativa clau d'aquest comportament.

Els primers estudis sobre comportament electoral destacaren que les dones tendien a abstenir-se més que els homes (Duverger, 1955). Les causes que s'atribuïen estaven relacionades amb una menor participació política als partits polítics, a la menor implicació al mercat de treball, a un diferent accés a l'educació i a una major vinculació a les tradicions, religió catòlica i institució eclesiàstica.

La progressiva incorporació de les dones al món laboral hauria de traduir-se, doncs, en una disminució de les diferències actitudinals i en les pautes de participació electoral i vot entre sexes. Per altra banda, "el procés de secularització experimentat per les nostres societats –i

el debilitament de la capacitat d'influència de les xarxes de base religiosa– haurien d'empènyer en la mateixa direcció" (Ortiz i Liñeira, 2007).

De primeres, i amb els resultats obtinguts, es podria considerar que així ha succeït, i molts autors i autores constaten als seus treballs que les diferències de gènere en la participació electoral als països occidentals són, actualment, pràcticament inexistents. Per exemple, "Topf (1995a, 1995b) aporta dades d'alguns països d'Europa occidental que no mostren diferències de gènere significatives en la participació electoral, Verba i altres (1997) mostren que les diferències de gènere en l'assistència electoral han desaparegut als EEUU" (Liñeira, 2009:13); Norris afirma que la variable gènere no és significativa entre homes i dones pel que fa la participació electoral i el suport a campanyes electorals, entre d'altres (Norris, 1991), i Font assegura que l'any 1995, les diferències entre gèneres que semblaven clares els anys seixanta i setanta, s'havien esfumat en tot el món occidental (Font, 1995). En referència al cas de l'Estat espanyol, aquesta tendència també s'hauria produït (Pallarés i altres, 2007).

No obstant, a què es deuria la desaparició del diferencial de gènere en la participació electoral? Parlem d'un augment de la participació de les dones, d'una disminució de la dels homes, o bé d'un canvi en ambdós sexes? Si només s'ha donat en les dones, quins en serien els motius: per factors d'agenda política, processos polítics i canvis institucionals, o bé pels canvis en les condicions socials...?

Aquestes són algunes de les qüestions que caldria resoldre a l'hora d'analitzar aquest fenomen, doncs parlar d'homogeneïtzació de comportaments sense entrar a explicar el *què*, *com*, *qui* i *per què* de la situació podria produir biaixos en les anàlisis i dur-nos a prendre per vàlids determinats supòsits fal·laços.

2.2.1 Diferències de gènere en l'interès per la política?

En aquest apartat es pretén determinar si hi ha diferències de gènere pel que fa el fenomen de l'interès per la política subjectiu. A continuació, es presenta un quadre amb el càlcul dels valors promig:

Taula 3. Interès per la política subjectiu, període 1991-2014 (en percentatges)

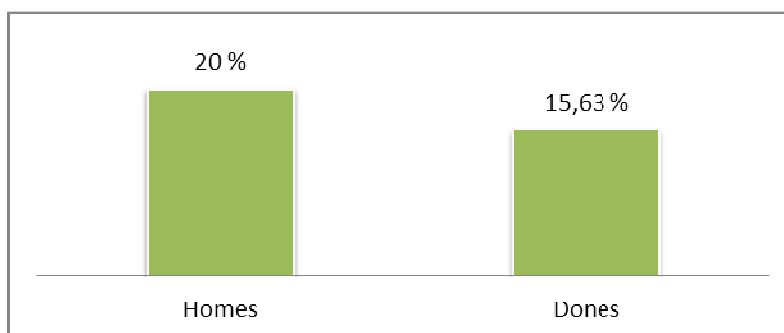
	Molt			Bastant			Poc		
	Total	Home	Dona	Total	Home	Dona	Total	Home	Dona
1991	3,3	2,4	0,9	21,7	12,5	9,2	38,9	18,8	20,1
1994	4,1	2,5	1,6	23,1	11,8	11,3	34,6	16,5	18,1
1999	3,5	2,7	0,8	21,6	12,5	9,1	37,1	18	19,1
2004	6,6	5	1,6	37,1	20,1	17	35,5	15,2	20,3
2007	4,4	2,5	1,9	24,5	13,1	11,4	39,3	19,1	20,2
2009	6,4	4,1	2,3	29,6	15,8	13,8	38	18,4	19,6
2013	11,5	6,6	4,9	36,3	19,1	17,2	30,3	12,5	17,8
2014	12,1	7,5	4,6	35,3	18,2	17,1	27,2	11	16,2
X	6,49	4,16	2,33	28,7	15,4	13,3	35,11	16,19	18,93

	Gens			NS/NC		
	Total	Home	Dona	Total	Home	Dona

1991	35,9	14,3	21,6	0,2	0,1	0,1
1994	37,7	17,7	20	0,6	0,4	0,2
1999	37,7	15,1	22,6	0,3	0,2	0,1
2004	20,4	7,8	12,6	0,2	0	0,2
2007	31,8	14,4	17,4	0,1	0	0,1
2009	25,8	11	14,8	0,2	0	0,2
2013	21,7	10,8	10,9	0,2	0	0,2
2014	25,2	11,9	13,3	0,1	0	0,1
X	29,53	12,88	16,65	0,24	0,09	0,15

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'ICPS.

Gràfic 3. Promig de l'interès per la política subjectiu (molt + bastant) d'homes i dones, període 1991-2014 (en percentatge)

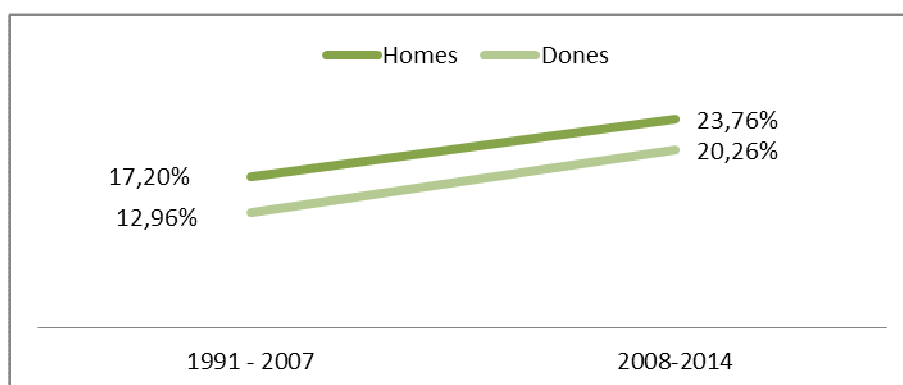

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'ICPS.

Com mostra la *Taula 2*, tot i que els valors promig indiquin que a la població li interessa poc la política, podem observar que els valors de *molt i bastant interès* han anat augmentant amb els anys, mentre que els *poc i els gens interès* han anat disminuint. En particular, l'interès per la política (*molt i bastant*) augmenta considerablement el 2013 i 2014, mentre que el desinterès per la política disminueix els últims anys (*poc*) o segueix patrons de variació poc definits (*gens*).

Després d'observar les dades origen i haver calculat els valors promig per facilitar l'anàlisi del fenomen (*Gràfic 3*), podem apreciar que els homes diuen estar més interessats per la política que les dones, situant-se les diferències entre uns i altres en 5 punts percentuals pel que fa el promig del *molt i bastant interès per la política*.

Gràfic 4. Evolució de l'interès per la política subjectiu (categories *molt i bastant*) entre homes i dones, valors promig entre períodes 1991-2007 i 2008-2014 (en percentatges)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'ICPS.

En el *Gràfic 4*⁸ hi trobem l'evolució dels valors promig de l'interès subjectiu per la política entre homes i dones en dos períodes diferents. En aquest, tot provant l'evolució positiva que comentàvem anteriorment, podem observar que hi ha hagut un increment considerable

⁸ Hem volgut distingir aquests dos períodes per tal de detectar possibles canvis i efectes en l'interès per la política arran l'esclat de la crisi econòmica.

pel que fa aquest fenomen en ambdós casos (homes i dones), caracteritzat per una tendència creixent i significativa, i mantenint-se els homes en uns valors d'interès superiors.

2.2.2 Disposicions polítiques. Eficàcia interna i externa

En aquest apartat es pretén observar si hi ha diferències de gènere pel que fa les disposicions polítiques, és a dir, en el sentiment d'eficàcia interna i en el sentiment d'eficàcia externa, ambdues variables clàssiques en l'estudi per l'interès de la política (Verge i Tormos, 2012).

Aquests indicadors pretenen mesurar la percepció subjectiva de la capacitat dels i les ciutadanes per influir en els assumptes públics a través de la participació política, així com també la percepció de la capacitat de resposta de les demandes ciutadanes per part del poder polític. L'eficàcia política representarà, doncs, un sentiment que predisposarà a la població a participar.

Per sentiment d'eficàcia interna entenem aquella percepció de la pròpia competència política i la capacitat d'influir en els processos socials i polítics. És a dir, tant la capacitat d'entesa i comprensió dels assumptes públics com la percepció de la pròpia influència en aquests. Per sentiment d'eficàcia externa entenem aquella percepció dels ciutadans sobre la disposició i capacitat dels governants i institucions per respondre a les demandes de la població. Aquest indicador el podem relacionar amb la satisfacció del funcionament de la democràcia.

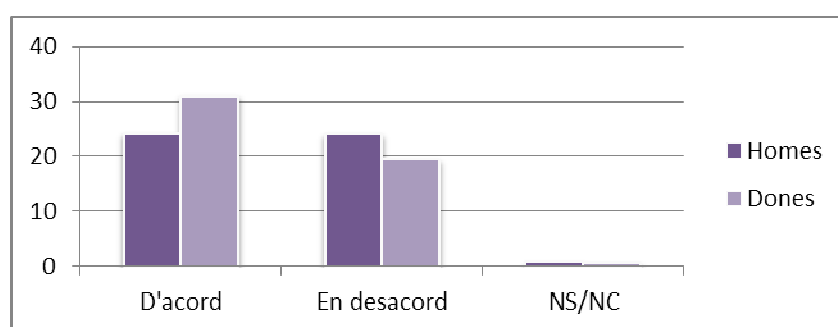
A continuació, es presenten uns gràfics que mostren les dades d'eficàcia interna i externa mesurades a través del grau d'acord en un conjunt d'afirmacions, tot diferenciades pel sexe en els anys seleccionats:

2.2.2a Eficàcia política interna

Aquest primer indicador il·lustrat en el *Gràfic 5* reflecteix la percepció de la pròpia capacitat per entendre la política de les persones enquestades. Podem observar-hi diferències significatives en funció del sexe, considerant-se les dones més incapaces d'entendre la política que els homes, una diferència que té un caràcter molt estable al llarg dels anys analitzats. En aquest sentit, trobem una diferència de pràcticament 7 punts percentuals entre homes i dones pel que fa l'acord en l'afirmació, així com una diferència de quasi 5

punts percentuals pel que en fa el desacord. No hi ha diferències significatives entre els sexes pel que fa la no-resposta, tot i que observem una major tendència dels homes a la inhibició. La resposta relacionada amb la inhibició que es repeteix amb més freqüència entre els i les enquestades és la de *No sap*.

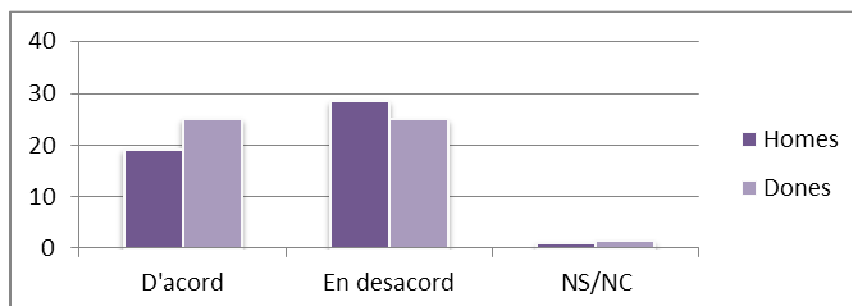
Gràfic 5. Promig d'acord, desacord i inhibició d'homes i dones respecte l'afirmació "Generalment la política sembla tan complicada que la gent com jo no pot entendre el que passa", període 2009-2014 (en percentatge)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'ICPS.

El segon indicador escollit per mesurar el sentiment d'eficàcia interna (*Gràfic 6*) reflecteix la percepció de la pròpia capacitat per influir en els afers públics i en la política governamental, però aquest el podem relacionar a més a més amb la confiança i satisfacció del funcionament democràtic. Observem com els homes tendeixen a estar menys d'acord amb que el vot i/o les eleccions no serveixin per res, és a dir, que les dones tendeixen a desconfiar més d'aquest mètode d'elecció propi de les democràcies modernes. Trobem així unes diferències de pràcticament 6 punts percentuals. Per altra banda, en aquest indicador s'observa una major inhibició en la resposta per part de les dones, tot i que les diferències existents no siguin molt grans i que el percentatge d'enquestats i enquestades que no tenen opinió o no l'han volgut donar és igualment petit. La resposta relacionada amb la inhibició política que es repeteix amb més freqüència entre els i les enquestades és la de *No sap*.

Gràfic 6. Promig d'acord, desacord i inhibició entre homes i dones respecte l'afirmació "El meu vot/les eleccions no serveixen per a res perquè al final segueixen manant els de sempre", període 1991-2007 (en percentatge)

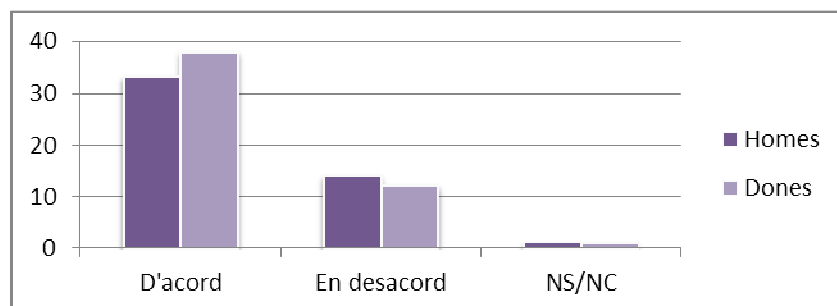

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'ICPS

En el tercer indicador⁹ escollit (*Gràfic 7*) es reflecteix la percepció de la pròpia capacitat per influir en els afers públics i en la política governamental. En aquest gràfic també es poden observar diferències en funció del sexe, però aquestes no són molt rellevants: les dones consideren amb més freqüència (si bé poca) que el vot és la única manera que tenen d'influir en les qüestions polítiques. Tampoc s'observen diferències significatives entre els sexes pel que fa la no-resposta. La resposta relacionada amb la inhibició política que es repeteix amb més freqüència entre els i les enquestades és la de *No sap*.

⁹ No obstant, cal destacar que aquesta afirmació "no és un bon indicador del que es vol mesurar, doncs implica estar d'acord en que el vot influeix en el govern, el que pot dur a molta gent a estar d'acord amb la frase pensant que això implica capacitat d'influenciar en la política" (De la Fuente, Hernández i altres, 2004:26). En aquest sentit, aquestes autores proposen tornar recuperar una frase que usava el CIS per a poder mesurar el sentiment d'eficàcia interna de manera més adequada i acurada: *en política, l'únic que pot fer la gent com jo és votar*.

Gràfic 7. Promig d'acord, desacord i inhibició d'homes i dones respecte l'afirmació "El vot és la única forma de que la gent com jo pugui influir en el que fa el govern", període 2009-2014 (en percentatge)

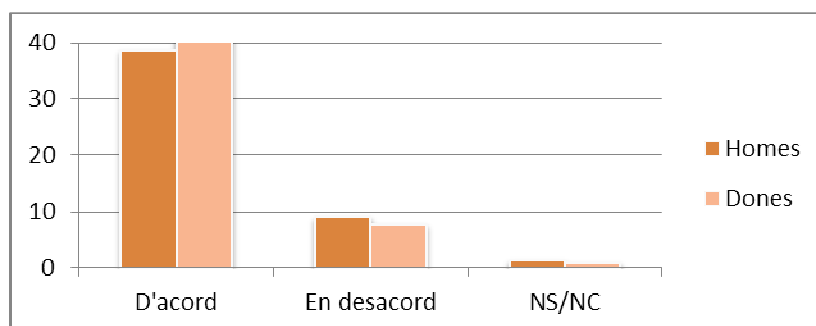
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'ICPS

2.2.2b Eficàcia política externa

A partir de l'indicador il·lustrat en el *Gràfic 8* observem que les dones consideren amb més freqüència que els polítics no es preocupen dels seus problemes ni de les seves voluntats. No obstant, només es fa evident el diferencial de gènere l'any 2014, amb un augment molt elevat de l'acord de les dones en l'afirmació, i un augment molt poc destacat del dels homes¹⁰. També observem una major inhibició en la resposta per part dels homes, encara que aquesta no pot ser considerada com a significativa. La resposta relacionada amb la inhibició que es repeteix amb més freqüència entre els i les enquestades és la de *No sap*.

¹⁰ El 2009, un 40% de les dones enquestades manifestaven el seu acord amb aquesta afirmació, mentre que el 2014 ja n'éren el 44%. En canvi, la diferència dels homes ha estat més petita, passant d'un 37,4% d'acord a un 38,2%.

Gràfic 8. Promig d'acord, desacord i inhibició entre homes i dones respecte l'afirmació "Els polítics no es preocupen molt del que pensa la gent com jo", període 2009-2014 (en percentatge)

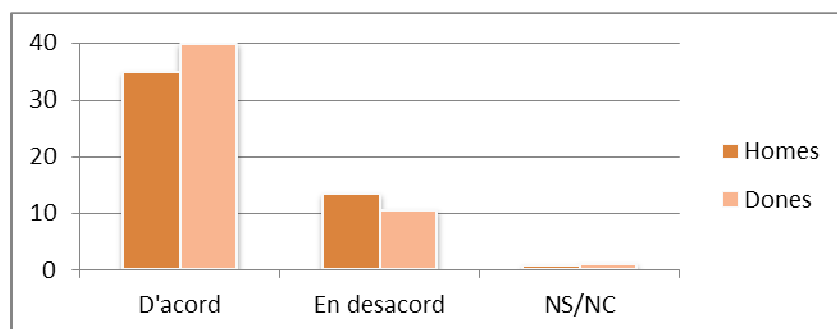

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'ICPS

L'indicador il·lustrat en el *Gràfic 9* reflecteix la desconfiança envers els polítics, així com del procés democràtic, alhora que podria relacionar-se amb la percepció de la realitat política i de la capacitat dels ciutadans en general per influir en les qüestions públiques: si tots els polítics són iguals, de poc serviran les eleccions i la competència política entre partits i candidats/es. Tot i que en els últims anys observats les diferències en funció del sexe no siguin significatives (encara que s'hi acosten¹¹), en el promig dels resultats analitzem com les dones tendeixen a estar més d'acord amb aquesta afirmació, pel que podria dir-se que tendeixen més a tenir certa percepció cínica dels polítics i la política governamental. Les diferències en inhibició no han estat significatives.

¹¹ $\alpha = 0,059$ el 2009, $0,06$ el 2013 i $0,07$ el 2014.

Gràfic 9. Promig d'acord, desacord i inhibició entre homes i dones respecte l'afirmació "Els polítics es critiquen molt entre ells, però en realitat tots són iguals", període 1994-2014 (en percentatge)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'ICPS

Podria pensar-se que els alts nivells de sentiment d'ineficàcia externa han estat producte de la joventut del sistema democràtic, i que les manifestacions de desafecció haurien anat evolucionant amb el temps a mesura que la població s'anés familiaritzant amb el funcionament dels nous mecanismes del sistema polític. No obstant això, no ha estat d'aquesta manera, doncs els nivells d'acord amb aquest tipus d'afirmacions pràcticament no han variat des de les enquestes realitzades el 1978 (Montero, Gunther i altres, 1998) i fins l'actualitat.

2.2.3 Anàlisi del fenomen

A partir dels casos analitzats hem pogut observar que, en general, la política desperta poc interès entre la població catalana enquestada. En aquest sentit, els nivells d'interès polític han estat extremadament baixos a l'Estat espanyol, tot i els grans canvis polítics i institucionals que han tingut lloc en les últimes dècades (Montero, Gunther i altres, 1998). No obstant això, des dels anys noranta fins l'actualitat n'hem pogut determinar una tendència positiva creixent, és a dir, aquests nivells han anat augmentant amb els anys tot i encara situar-se per sota dels valors de la mitjana europea (De la Fuente i Ortiz, 2007). Els principals motius que s'atribueixen a aquest fenomen, així com a la desafecció política en general de la ciutadania espanyola i catalana, són l'experiència traumàtica de la guerra civil

i els quaranta anys de dictadura franquista. Un record marcat per violència que feu veure la política i l'interès pels afers públics com quelcom perillós i reprimible. La Transició i consolidació d'un sistema democràtic podrien ser els condicionants que expliquessin tals variacions esmentades.

Aquest patró és observat tant en homes com en dones, tot i que els valors més elevats d'interès per la política es segueixen trobant amb més freqüència en el primer grup. Pel que fa l'eficàcia política interna, també mostra diferències entre sexes molt clares tot i que la "població de l'Estat espanyol es senti cada vegada més capaç d'entendre la política" (De la Fuente i Ortiz, 2007:28). En canvi, l'eficàcia política externa mostra diferències poc importants o menys evidents.

Les diferències entre sexes en les dimensions de l'interès i de la percepció de la capacitat d'influència, han estat objecte d'estudi en múltiples investigacions, les quals sovint han posat l'accent en l'anàlisi del comportament de les dones. Més enllà de les explicacions que situen les causes del major desinterès de les dones en característiques personals, biològiques o adquirides, trobem també les explicacions estructurals (les dones disposen de menys recursos socioeconòmics que els homes, el que les duu a estar menys implicades en la política); les explicacions situacionals (les dones assumeixen la major part de les responsabilitats familiars, el que limita la seva participació en política); i les explicacions basades en els rols de gènere (la socialització de les dones tendeix a centrar-se en rols polítics més passius) (Verge i Tormos, 2010)¹². En síntesi, ens trobaríem davant una "diferent posició que les societats patriarcals haurien atorgat a dones i homes, amb assignacions de recursos i rols socials diferents fruit de la segregació de gènere dels àmbits laboral i familiar - amb institucions, preferències i interessos associats de manera diferenciada" (Liñeira, 2009:13). Això, sumat a una concepció androcèntrica de la política i que aquesta ha estat tradicionalment considerada una activitat masculina, es traduiria en unes taxes d'implicació i afecció polítiques menors per part de les dones (Astelarra, 1990).

Nancy Burns (2007) assenyala que el context social i polític també pot ser rellevant. En aquest sentit, els canvis en les polítiques -i la política- poden mobilitzar determinats grups. Per exemple, una clara influència sobre l'augment de la participació de les dones ha estat la presència d'aquestes en les institucions. Un altre conjunt d'explicacions a les diferències de

---

¹² De fet, analitzant l'impacte sobre l'interès polític d'aquestes dimensions, trobaran que les interaccions més significatives seran la del sexe amb les hores de treball domèstic i de cures, i la del sexe amb els nivells educatius.

gènere posen l'accent en el desenvolupament socioeconòmic. Inglehart i Norris (2003), per exemple, sostenen que l'adquisició de rols determinats en la política està condicionat als patrons de valor i prioritats socials, que al seu torn descansen sobre el desenvolupament econòmic i les tradicions religioses. En el nostre context, també podríem explicar aquestes diferències per altres elements sociodemogràfics com l'edat, doncs les dones, fruit d'una major esperança de vida, estarien sobrerrepresentades en el grups més majors (relacionats aquests amb la socialització en el franquisme, menors nivells d'educació, major pràctica religiosa etc.).

No obstant això, estudis com el de Liñeira (2009) i De la Fuente i Ortiz (2007) evidencien que un cop controlada la variable sexe per edat, ocupació i nivell d'estudis -entre d'altres-, "les dones segueixen declarant-se menys interessades per la política, més desconfiades envers les motivacions dels polítics i més insegures sobre la seva capacitat d'incidir en la política que els homes" (De la Fuente i Ortiz, 2007:30). Confirmant les conclusions anteriors, les diferències existents no s'explicarien únicament per diferències en la posició socioeconòmica o educativa, sinó que el fet de ser home o dona tindria efectes sobre les actituds polítiques. Precisament per aquest motiu, després de quasi quaranta anys de socialització democràtica, de l'augment de presència de les dones al mercat laboral i de l'equiparació dels nivells educatius, les diferències pel que fa l'interès per la política persisteixen.

Ara bé, què s'entén sovint per *Política*? Sota quina concepció parteixen investigadors i enquestats? "La més comuna és aquella que s'hi refereix com <<la manera de dirigir els assumptes de l'Estat>>. És a dir, que l'espai propi d'allò polític es limita a l'Estat, entenent aquest com el nucli representatiu d'allò públic i decidible" (Pérez-Fuentes, 1990:137). Aquesta *Política*, alhora, està determinada pel sistema de gènere com una activitat masculina, el qual també manté i reproduceix. Més enllà d'això, també la podem entendre com aquell conjunt d'orientacions que regeixen l'actuació de la societat i l'ordenació de la mateixa.

Quin hauria de ser, doncs, l'interès polític de les dones davant un sistema polític que les ha tendit a excloure d'aquest àmbit?

També ens hauríem de preguntar: què s'entén per interès polític? Perquè moltes dones es resisteixen a opinar sobre la política, però en canvi, preguntades per qüestions pertanyents a allò públic -és a dir, qüestions polítiques- sí responen i hi estan interessades (De la Fuente i Ortiz, 2007). Per tant, en funció de l'amplitud que prengui el concepte *Política* i la

interpretació que se'n faci, podríem obtenir uns resultats o altres. Com a conseqüència, i per evitar caure en possibles biaixos androcèntrics, a l'hora d'analitzar l'interès per la política caldria complementar-lo observant la presència i participació dels i les enquestades en modalitats no convencionals, en l'interès per temes polítics concrets, etc.

3. Aprofundiment en la perspectiva de gènere en l'estudi sobre l'abstencionisme i l'interès per la política: criteris i reptes de futur

---

En l'apartat que ens ocupa, ens centrarem a analitzar alguns estudis que examinin l'abstencionisme i l'interès polític català i espanyol, tot observant si hi tenen en compte el sexe/gènere com un factor explicatiu i políticament rellevant, així com si aquest és analitzat i presentat amb biaixos androcèntrics. També es prendran en consideració estudis que examinin exclusivament la influència del gènere sobre els comportaments i actituds polítiques dels i les ciutadanes, tot centrant-nos en el que es diguin respecte aquests fenòmens.

3.1 Presentació de la literatura

Algunes conclusions que s'extreuen dels treballs seleccionats i que estan relacionades amb les qüestions que ens ocupen són les següents:

En primer lloc, Manuel Justel (1994) conclourà en la seva obra *La abstención electoral en España 1977-1993* que a l'Estat espanyol la clivella sexual en les pautes convencionals de comportament polític per la participació electoral s'ha anat esvaint al llarg dels anys. Per aquest motiu, no es centrarà ni parlarà atenció en analitzar les diferències entre homes i dones amb profunditat. Això sí, considerarà la possibilitat que aquesta variable pugui tenir efectes determinats sobre les actituds d'implicació política, tot i que tampoc s'ocuparà d'oferir-ne una explicació :

"El sexo incide, hoy por hoy, al menos de forma indirecta, en la abstención, a tenor de los datos aquí analizados. La incidencia directa es casi nula, como se vio en su momento. Pero sí parece producirse sobre la configuración de actitudes de implicación política. Las mujeres muestran menos implicación e identidad política que los varones y de ello parece derivarse, durante el período analizado, su mayor inhibición electoral, a igualdad de otros factores" (Justel, 1994:423).

En segon lloc, Joan Font (1995) a *La abstención electoral en España: certezas e interrogantes*, obviarà la variable gènere en l'explicació del fenomen de l'abstenció, i remarcarà que les actituds dels i les ciutadanes dependran de l'interès i la identificació envers els processos polítics, així com pel context polític. Considerarà també que una major tendència a l'abstencionisme no és resultat de determinades situacions socials, sinó de l'entesa entre els interessos socials i l'estratègia dels partits (per exemple, afirmarà que quan els problemes relacionats amb les dones estan a l'agenda política, aquestes tendeixen a participar més). És a dir, abstenir-se o no fer-ho dependrà de la capacitat de representació de les institucions. Per tant, aquest autor plantejarà l'existència de diferències com una conseqüència de com és i està organitzada la Política, no degut a les condicions socials de les dones en qüestió.

En tercer lloc, Juan José G. Escribano i Lola Frutos (1999) a *Mujeres, hombres y participación política*. Buscando las diferencias, trobaran diferències de gènere significatives respecte els graus d'interès en la política quan es consideren ambdós sexes en la seva globalitat, esdevenint les dones el grup menys interessat. Segons els autors, les altes taxes de desinterès polític entre la població espanyola esdevindran conseqüència dels efectes despolititzadors del franquisme, tant per la falta de llibertats en el terreny polític com per la transmissió de continguts culturals i educatius antiil·lustrats. Alhora, plantejaran que la ideologia ultraconservadora fou causant d'una rígida diferenciació de rols femenins i masculins en un país destrossat per la guerra:

"La educación en la familia y en las escuelas incidía en esa división de roles que para las mujeres supuso un alejamiento de la esfera pública, sobre todo de la producción, y, en lo simbólico, una exaltación de los valores de esposa y madre, mostrándoles como ideal un papel preponderadamente conformista y pasivo" (Escribano i Frutos, 1999:315).

En quart lloc, José María Ramírez (2016) a *La influencia del género sobre el comportamiento político de las mujeres españolas durante el período 2000-2011*, comprovarà que la participació electoral de dones es defineix com més activa en les Eleccions Generals Espanyoles comparant-la amb les taxes dels homes, trencant així la tendència a una menor abstenció masculina. Alhora, conclourà que s'està produint una "convergència de comportaments, essent les dones les qui s'estan acostant al model masculí. D'aquesta manera, les taxes de participació femenines s'estan assemblant cada cop més a les dels homes, i cada cop els interessen més temes com l'atur i l'economia" (Ramírez, 2016:54), temes d'interès típicament associats a la masculinitat. Per a ell, l'educació serà

especialment rellevant per explicar els canvis observats, doncs en les persones majors és on podem veure més clar i marcadament el diferencial de gènere ("Mientras que los varones eran educados hacia lo público, las mujeres hacia lo privado"). Comprovarà, també, que les dones tendeixen a sentir menys interès que els homes envers la política i els assumptes públics. Tanmateix, argumentarà que la crisi econòmica i les retallades dels serveis públics estan causant una major preocupació de les dones pels temes socials. Les diferències entre les mateixes es deuran a factors com l'edat, l'educació i la situació laboral. Finalment, donarà pes al sistema social de gènere com a factor que segueix produint desigualtats a escala social i a la conseqüent persistència d'aquestes traslladades a la política.

En cinquè lloc, Cantijoch i Tormos (2005) a La diferència de gènere. Anàlisi del comportament electoral de les dones a Catalunya, es trobaran amb resultats contradictoris pel que fa l'abstenció: les dades i resultats del CIS indicaran diferències significatives entre homes i dones, mentre les de l'ICPS no. Davant aquest problema, no posaran l'accent en l'existència d'un possible abstencionisme diferencial i subscriuran les anàlisis de la literatura existent: pautes similars entre homes i dones, i diferències molt lleus i poc significatives que poden explicar-se més aviat per factors com l'edat. Pel que fa l'interès per la política, constataran que aquest en les dones continua essent diferent del dels homes tot i els canvis culturals o estructurals, i en citaran l'explicació que la teoria feminista aporta a aquest fenomen: la persistència d'una masculinització de la vida política. En general, però, tots els resultats del treball seran presentats de manera descriptiva.

Per últim, pel que fa el treball de Verge i Tormos (2010) La persistència de les diferències de gènere en les actituds polítiques, demostraran que, tot i els canvis educatius i laborals, la divisió sexual del treball domèstic limita encara la implicació política de les dones i manté el gap sexual en determinades actituds envers aquesta. Per exemple, demostraran que "la motivació de les dones per la política queda seriosament condicionada pel nombre d'hores dedicades a les tasques domèstiques i de cura dels altres". Tot i això, no s'hi referiran pel que fa a la participació política convencional, doncs el comportament d'homes i dones en aquesta resulta indistingible:

"El reemplaçament generacional ha eliminat el gender gap en la participació política convencional però aquesta diferència encara perdura en algunes formes de participació no convencional i particularment en aquelles actituds que faciliten la implicació política com són l'eficàcia política i l'interès per la política." (Verge i Tormos, 2010:28).

Tot trencant amb la dinàmica habitual de les investigacions, centrades només en analitzar els canvis en l'esfera pública per explicar l'evolució del comportament de les dones, Verge i Tormos pararan també molta atenció a l'àmbit privat, l'àmbit domèstic.

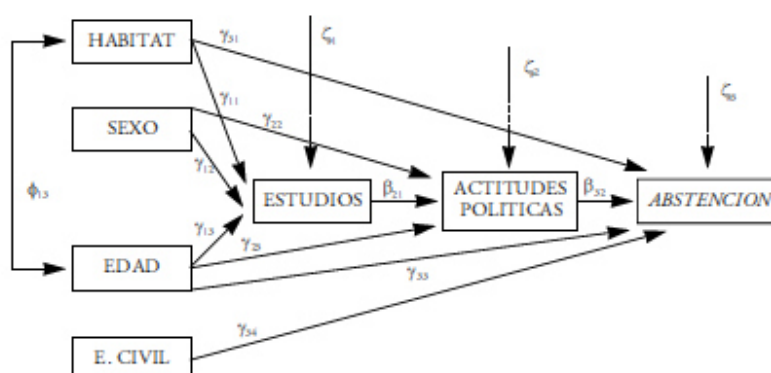
3.2 Anàlisi de la literatura

A continuació, es procedirà a analitzar l'existència o manca de perspectiva de gènere en la literatura seleccionada en funció dels criteris establerts anteriorment:

1) La variable sexe s'inclou en els estudis, enquestes i recollida de dades.

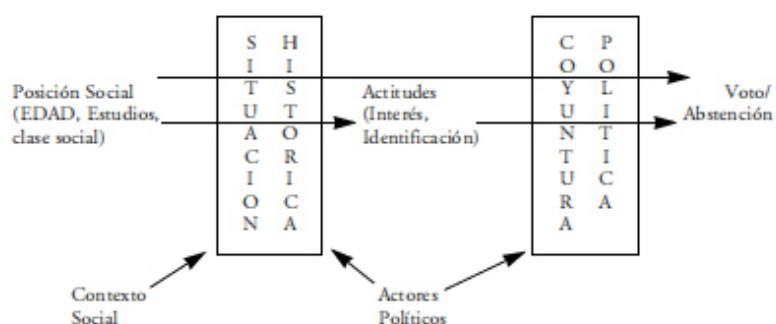
Un estudi amb perspectiva de gènere té, com a condició necessària, la inclusió de la variable sexe en les seves investigacions. En aquest sentit, cal que les estadístiques i informes, entre d'altres, desagreguin i representin homes i dones permetent així una anàlisi diferenciada d'una realitat diferenciada. Del que es tracta, doncs, és de no tractar-los com un continu homogeni tot assumint una versió androcèntrica de la realitat. Alhora, caldria que aquesta variable fos tractada com una variable d'ordre transversal.

Pel que fa els estudis observats de Justel, hem vist que sí inclou aquesta variable a les seves investigacions. Aquesta no prendrà un pes central, sinó el mateix pes que d'altres variables sociodemogràfiques: l'edat, els estudis, la situació laboral, l'hàbitat, la religió i la ideologia.

Figura 1. Model Justel - Explicació de l'abstenció

Font: Font, J (1995)

En canvi, el model de Font - qui parteix dels estudis del primer autor- la descartarà al·legant, en base als seus resultats, que aquells factors que realment contribueixen a explicar la desigual distribució social de l'abstenció són el cicle vital (edat) i l'accés diferencial als recursos de l'educació.

Figura 2. Model Font - Explicació de l'abstenció

Font: Font, J (1995)

En relació a la resta de literatura observada que es centra exclusivament en analitzar la influència del gènere en el comportament polític d'homes i dones (també s'inclou el treball d'Escribano i Frutos), la variable sexe és indispensable i es presenta i es té en compte, en tota aquesta, de forma independent, principal i transversal. És a dir, que serà creuada amb nombroses d'altres variables determinants (com en són l'edat, les ocupacions etc.) per observar-ne les relacions i interaccions que s'hi generen.

2) No hi ha biaix en la producció de dades (disseny mostral, planificació de l'estadística, llenguatge utilitzat, buits d'informació etc.)

Un altre factor a tenir en compte a l'hora de determinar l'existència o no de perspectiva de gènere en els estudis i investigacions és el format que tenen de produir les dades (representativitat de la mostra, biaixos de gènere en el llenguatge, atenció sobre les qüestions que puguin posar de manifest potencials desigualtats de gènere etc.).

En aquest sentit, per exemple, pel que fa el llenguatge utilitzat en les enquestes, cal que aquest sigui de gènere neutre i no introdueixi biaixos que puguin exercir un tractament discriminatori envers les dones. Poden ser biaixos lèxics, per vocables o expressions, gramaticals, per construcció de frase que, de manera més o menys patent, resultin excloents per motius de gènere (Ruiz Cantero i altres, 2006). Generalitzacions d'estereotips de gènere, ús del gènere gramatical masculí com a genèric, ambigüitats i poca claredat d'expressió serien alguns exemples d'errors recurrents, els quals poden acabar condicionant les respostes dels i les enquestades i esbiaixant els resultats i les seves anàlisis. A l'hora d'elaborar una enquesta, per tant, caldria estar format i sensibilitzat en qüestions de gènere per ser conscient del rol que es té, així com dels potencials errors que es poden cometre en tot el procés. "A més, les persones que enquesten haurien de manejar amb destresa i habilitat un llenguatge neutral de gènere més enllà de dirigir-se a la persona entrevistada en funció del seu sexe" (De Cabo, Henar i altres, 2009:49).

Un altre exemple d'error en la producció de dades són els buits d'informació, és a dir, que determinats temes importants des una perspectiva de gènere s'estiguin obviant en les investigacions, quan aquests poden estar generant profundes desigualtats o significats implícits excloents (per exemple, què inclou o exclou el que entenem per "política"?).

Al no ser objecte d'estudi, no procedirem a analitzar els possibles biaixos de gènere de les enquestes i qüestionaris utilitzats pels i les autores en els seus treballs d'investigació. No

obstant, cal destacar Verge i Tormos sí donen informació sobre el tipus d'enquesta realitzada (CEO), de la mostra representativa i l'aleatorietat d'aquesta aplicant quotes d'edat i sexe. A més, i precisament per captar la possible influència de determinats factors relacionats amb la distribució de recursos i poder, introdueixen nombroses preguntes relacionades amb el gènere per descobrir les diferències entre homes i dones en l'àmbit familiar, social, econòmic i polític. Introduiran, per exemple, una variable normalment absent en les enquestes sobre actituds polítiques: la divisió de les tasques domèstiques.

3) S'estableix un marc analític on es contextualitzi el fenomen, es posi de manifest la realitat social i institucional existent i les diferències socioeconòmiques i culturals.

Com s'ha considerat anteriorment, caldria que es tinguessin en compte factors com els rols de gènere, normes socials, interessos i necessitats, entre molts d'altres, que afecten de manera diferenciada a homes i dones i que poden ser origen de moltes desigualtats existents. És a dir, els indicadors utilitzats haurien de permetre analitzar la incidència d'altres variables, concurrència de les quals pogués resultar ser generadora de discriminació. En aquest sentit, "és molt difícil, per no dir impossible, fer qualsevol comparació utilitzant la variable sexe sense plantejar com marc teòric, entre altres, la divisió sexual del treball i la organització social que regula el sistema de gènere, el qual afecta a les relacions entre els sexes" (Astelarra, 1990:9).

A l'hora de presentar el fenomen de l'abstencionisme en funció del sexe, Justel no estableix cap marc analític on es contextualitzi una realitat diferenciada entre gèneres: el sexe és presentat de manera neutra i com a variable independent. Citant a Font, Justel observarà la seva relació amb l'edat i l'educació, i l'enfocament que li donarà serà merament descriptiu i empíric, doncs no profunditzarà en els per quès explicatius d'aquesta variable (Font, 1995), així com es mostrarà escèptic amb la possible influència que pugui tenir sobre el comportament polític electoral. No obstant, no ho descartarà i preferirà citar determinats treballs que aborden la qüestió (per exemple, alguns d'Inglehart, Dittrich i Dogan) en comptes d'entrar a analitzar-ho ell mateix. En aquest sentit, l'autor intentarà oferir algunes explicacions sobre la reducció de les diferències entre gèneres citant d'altres autors, algunes d'elles que acabarà desmentint amb les dades i investigacions, novament, de tercers. Per exemple, conclourà que l'equiparació creixent de pautes participatives entre gèneres no estarà relacionada amb l'accés de les dones al mercat laboral. Ho explicarà tot centrant-se

en l'exemple de les dones "mestresses de casa", les qui haurien adquirit les mateixes pautes de participació electoral que la resta de les dones:

"Tanto en elecciones generales como municipales, las amas de casa presentan niveles de abstención casi coincidentes con la media y en ocasiones algo más bajos. Si la participación electoral de la mujer dependiera de su inmersión en el mercado laboral, habría que esperar mayor propensión a la pasividad política y a la inhibición electoral en las amas de casa. Y no parece ser así en España" (Justel, 1994:286).

En aquest punt observem que l'autor qüestiona el que gran part de la literatura sobre el comportament polític de les dones afirma: que la integració d'aquestes en l'esfera públicolaboral és un dels principals factors que expliquen els canvis en la seva cultura política, i consegüentment, en els seus nivells de participació electoral. No obstant, que les dones "mestresses de casa" tinguin els mateixos nivells de participació que les dones immerses en el mercat laboral podria respondre a unes majors possibilitats d'informació, de formació política i de participació de la ciutadania els últims anys. En aquest sentit, "la televisió i la ràdio han permès que tota persona accedeixi a un horitzó de problemes i a una pluralitat de punts de vista que mai s'hagués imaginat sota el règim franquista" (Brabo Castells, 1990:190). Alhora, explica l'autora, el nou marc de llibertats ha tingut una influència decisiva sobre la cultura política i la voluntat participativa de les dones espanyoles (per exemple, amb la Llei del divorci, Llei de l'avortament etc.). Altres arguments que podrien qüestionar l'afirmació de Justel serien els que posen sobre la taula la forta relació de la participació electoral amb el deure cívic, més enllà dels graus d'interès i d'informació política dels i les ciutadanes.

Pel que fa el treball de Joan Font, tampoc establirà cap marc analític on es contextualitzi una realitat diferenciada per raó de gènere, tot i que sí esmentarà que la variable es podria explicar a partir dels efectes dels diferents rols en l'estructura social i l'impacte d'una socialització sexista.

Pel que fa als treballs específicament centrats en les diferències de gènere en la participació política, observarem el següent:

En l'estudi d'Escribano i Frutos s'establirà un marc analític tot fent una revisió literària dels clàssics contemporanis de la sociologia i observant-ne una clara tendència a la concepció androcèntrica dels fenòmens socials. Alhora, introduiran les relacions entre el patriarcat, el sistema de gènere i la cultura política abans d'entrar a estudiar les diferències de gènere en els comportaments polítics de la ciutadania. Plantejaran, doncs, que aquestes diferències

existeixen degut als diferents processos de socialització i a la conseqüent configuració de cultures polítiques diferenciades:

"En principio la existencia de roles asociados a mujeres y a hombres nos podría llevar a diferenciar dos subculturas, la masculina y la femenina, pero el hecho de que el marco de referencia de valores dominantes en lo referente al espacio público político es el de la cultura masculina lleva a algunos autores a considerar que sólo existe una sola subcultura, la femenina. Así, a pesar de la existencia de importantes diferencias entre las mujeres, por razón de su clase social, etnia, territorio o edad, como existen también entre los hombres, la gran mayoría de mujeres, como grupo social específico, ha acumulado históricamente una tradición cultural propia vinculada especialmente a los espacios, tiempos y actividades dedicados a la atención y cuidados de los demás, que se ha traducido en una ausencia de lo público" (Escribano i Frutos, 1999:314).

Pel que fa el treball de Ramírez, podem observar un primer plantejament sobre la relació diferencial que s'estableix entre homes i dones i la política, situant el motiu també en les estructures i processos socials que els condicionen diferenciadament. Abans d'entrar a analitzar els comportaments electorals actuals, plantejarà algunes de les dificultats que les dones han tingut per participar de la política convencional:

"El estudio de la relación entre mujer y política se ha orientado al análisis de las dificultades de acceso a las instituciones políticas así como a los partidos y otros sistemas de representación social pese a los cambios producidos en los últimos años, así como en las barreras que impone la política, incapaz de acercarse al electorado femenino. [...] Cuando se habla de un cleavage de género, esto es, la existencia de comportamientos políticos diferentes entre hombres y mujeres, sus defensores explican su existencia en explicaciones no estrictamente políticas, sino que muchas derivan del sistema social. El comportamiento político diferente está relacionado con la educación recibida por cada uno de los sexos: mientras que los varones eran educados hacia lo público, las mujeres hacia lo privado" (Ramírez, 2016:40).

En l'estudi de Cantijoch i Tormos es parteix de la idea que el gènere és una variable rellevant en l'estudi del comportament i actituds vers la política, i que per tant s'ha d'analitzar àmpliament i de manera transversal. Tanmateix, no establiran un marc de referència i es centraran en determinar si les dones es comporten o no de manera diferenciada.

Per últim, en el treball de Verge i Tormos s'introduirà breument un marc explicatiu, així com es plantejaran i estudiaran àmpliament els efectes de tres aproximacions que han analitzat les dimensions socials del gènere en la participació política: l'aproximació estructural, la situacional i la que es basa en el procés de socialització de rols de gènere, aproximacions compatibles entre elles que buscaran explicar de quina manera el gènere constitueix una variable de diferenciació social. Un exemple d'això en serà l'afirmació següent:

"El lloc que les dones ocupen a la família i al sector productiu, l'anomenada divisió sexual del treball, produeix greus constreyniments per a llur participació en organitzacions polítiques i institucions públiques, i fins i tot afecta la seva implicació política. Els biaixos de gènere en els processos de socialització tant en la infància com en la vida adulta, junt amb l'adopció de rols diferents a la feina i a la família, perfilen les actituds polítiques dels homes i les dones i contribueixen a determinar l'accés als recursos que faciliten la participació política" (Verge i Tormos, 2010:15).

4) No s'explica el comportament de les dones com una desviació de la norma, mentre s'omet l'anàlisi del comportament dels homes tot assimilant-lo implícitament a la norma.

Podríem considerar que els estudis sobre participació política convencional manquen de perspectiva de gènere quan només defineixen i/o analitzen el comportament de les dones per les diferències que s'estableixen amb els homes. És a dir, quan es centra l'atenció sobre les dones pel seu comportament diferencial i s'omet l'anàlisi del dels homes, esdevenint en aquests últims un patró o norma.

En el treball de Justel podem trobar aquest biaixos. Per exemple, quan analitza l'abstencionisme en funció del sexe i afirma que les diferències han anat desapareixent, només buscarà arguments que expliquin la variació del comportament de les dones i els diferents perfils entre aquestes. En aquest sentit, deixarà de banda el dels homes, doncs no parlarà d'atenció sobre el seu comportament, sobre la seva possible variació i motius d'aquesta, no establirà tipus de perfils que puguin comportar-se de manera diferenciada, no tindrà en consideració la seva inhibició etc. Qüestions, en canvi, que sí que abordarà amb les dones.

Sovint considerarà també les actituds d'aquestes en funció de les dels homes. Ens podem remetre a afirmacions com: "Actualmente en España las mujeres acuden a votar casi en la misma proporción que los hombres"; "[...] la diferencia máxima de participación electoral

de las mujeres respecto de los hombres quedaría reducida a sólo 3 ó 4 puntos porcentuales menos"; "Las mujeres muestran menos implicación e identidad política que los varones "; etc.

Pel que fa la literatura que segueix, aquesta es centrarà en analitzar exclusivament el comportament de les dones. La voluntat d'això respon a un context d'escassetat d'investigacions sobre la cultura política d'aquestes, així com dels seus processos polítics. També, i a diferència de Justel i Font que es centren en el fenomen de l'abstencionisme, són estudis que paren atenció a multitud d'actituds i comportaments polítics més enllà de la participació electoral. En aquesta, no s'observarà de manera generalitzada aquest tipus de biaixos: per exemple, Ramírez afirmarà que el comportament electoral de les dones s'ha anat assimilant als patrons masculins, però ho explicarà observant com aquest ha estat l'únic que ha canviat i s'ha situat als mateixos nivells que el dels homes. L'autor també posarà de relleu i es sumarà a la crítica plantejada des de determinades vessants del Feminisme que la majoria d'investigacions sobre el comportament polític de la població han considerat la conducta masculina com a paràmetre de la normalitat política.

En aquest sentit, i citant Astelarra, Ramírez afirmarà que no és suficient l'enfocament clàssic de les institucions polítiques per explicar l'especificitat del comportament polític de les dones: s'ha de partir, entre d'altres, de l'existència de la divisió sexual del treball i de les seves conseqüències en la pròpia estructuració de la política per comprendre quina és la relació entre aquesta i les dones. Alhora, seguirà, no s'hauria de posar l'accent sempre en les característiques que fan que les dones no sentin interès per la política, sinó en determinar què li passa a la política pel fet de ser incapaç d'incloure a les dones.

Pel que fa la resta d'estudis (Cantijoch i Tormos, Escribano i Frutos, i Verge i Tormos) s'han detectat pocs problemes similars als esmentats. Alguns exemples, però, en podrien ser els següents: a Escribano i Frutos (2010) trobem "Esto refleja la existencia de un comportamiento de la mujer muy parecido al del hombre, lo que parece indicar un reflejo de una determinada cultura política atravesada por un cambio de tendencia en las edades más jóvenes", i a Cantijoch i Tormos (2005) trobem "s'esperaria que aquestes diferències [en interès] de la població femenina vinguessin donades principalment per la incidència del segment de dones majors de 30 anys. Conseqüentment, en relació a l'interès per la política caldria esperar una actitud més similar de les dones més joves respecte dels homes de la seva edat". Hem seleccionat aquests fragments amb la voluntat d'exemplificar com l'estil o plantejament de les afirmacions, sobretot tretes de context, podrien arribar a fomentar el

supòsit de que allò masculí és la norma, i sobreentendre que els comportaments de les dones que se'n desvien puguin ser problemes de les mateixes.

A mode de conclusió de l'apartat anterior, observem que el gruix de la majoria de treballs analitzats està en l'anàlisi del comportament i actituds de les dones i de les estructures que les originen. Abordar aquesta qüestió és de vital importància per entendre àmpliament la relació de la política amb el gènere. Tanmateix, aquest no el podem entendre com a sinònim de dones, si no com a sistema de relacions. En aquest sentit, també serà important tenir en compte l'anàlisi dels patrons dels homes i les mútues interaccions entre ambdós per elaborar teories més integrals de fenòmens com el del comportament electoral o l'interès per la política.

4. Conclusions

Aquest estudi ha constatat que les diferències entre homes i dones en determinats comportaments i actituds polítiques segueixen existint, així com ha pretès descriure'ls i donar-los una explicació prenent com a referència la literatura sobre l'abstencionisme i l'interès diferencial de gènere.

Pel que fa la cerca i revisió d'aquesta, ens hem trobat, per una banda, amb poc material que analitzés l'abstencionisme diferencial de gènere d'àmbit català i/o espanyol. A més, l'enfocament que se li donava, en general, era estrictament empíric i descriptiu. Per altra banda, en la cerca i revisió de la literatura sobre l'interès diferencial de gènere, cal considerar que aquesta sovint s'emmarca en estudis més amplis sobre el comportament i actituds polítiques de la ciutadania, pel que hi ha també poc material que ho abordi amb profunditat. A més, n'hi ha poc d'actualitzat, d'àmbit català o espanyol i gran part d'aquest es centra només en explicar les diferències que presenten les dones respecte els homes.

En general, hem pogut observar cert desacord i múltiples explicacions en els treballs sobre els per quès de les diferències de gènere existents o inexistents: alguns es centren en el context sociocultural, d'altres en els canvis institucionals, d'altres en la divisió sexual del treball i el sistema econòmic, etc.

En primer lloc, hem observat que en relació al fenomen de l'abstencionisme, Justel (1994) no entrarà a analitzar el pes del gènere sobre aquest comportament, doncs no trobarà diferències significatives entre homes i dones; Font (1995) situarà els motius de la manca de diferències de gènere en els canvis en l'agenda política i representació a les institucions; Ramírez (2016) observarà un acostament del comportament de les dones al model masculí i certa inversió de les pautes participatives en determinats anys (més abstenció d'homes que de dones); i Cantijoch i Tormos (2005) es trobaran amb resultats contradictoris, pel que no entraran a determinar si existeix un abstencionisme diferencial, i subscriuran les anàlisis de la literatura d'una igualació.

Com hem pogut determinar en l'apartat d'estudi del fenomen, el comportament electoral efectivament ha deixat de mostrar diferències de gènere significatives. Tanmateix, la seva observació així com l'anàlisi de la literatura ens han suscitat diversos interrogants: com,

quan i per què han convergit els comportaments? Per què han variat? Hi ha comportaments més estables que d'altres? De fet, només un dels autors analitzats posa l'accent sobre els nuls canvis en la participació electoral dels homes els últims anys, i per tant, d'una convergència atribuïda només als canvis de patrons de les dones. Tot i això, no donarà informació sobre el moment en que es produeix aquesta confluència ni els possibles motius. Pel que fa a la resta de treballs, afirmaran la desaparició de les diferències de comportament entre homes i dones, però no analitzaran l'impacte que pugui haver tingut i pugui tenir encara el gènere en aquest fenomen. Perquè, tot i comportar-se de la mateixa manera, homes i dones s'abstenen o participen electoralment pels mateixos motius?

En segon lloc, pel que fa l'interès per la política i les diferències de gènere encara existents, Escribano i Frutos (1999) situaran la causa de les altes taxes de desinterès polític de les dones en els efectes de la socialització franquista; Cantijoch i Tormos (2005) plantejaran que són degut a la persistència de la masculinització de la política; Verge i Tormos (2010) confirmaran que les desigualtats en la distribució del treball reproductiu i de cures limita encara la implicació política de les dones i manté el gap sexual en determinats fenòmens, com per exemple, l'interès per la política; i per últim, Ramírez (2016) comprovarà que les dones tendeixen a sentir menys interès que els homes envers la política i els assumptes públics, tot i la preocupació creixent pels temes socials arran la crisi econòmica i les retallades dels serveis públics.

Com hem pogut determinar en l'apartat d'estudi del fenomen, l'interès per la política encara mostra diferències de gènere significatives. Com en el cas de l'abstencionisme, la seva observació i l'anàlisi de la literatura ens han suscitat alguns interrogants: què entenen aquests investigadors i investigadores per interès per la política? Trobarem que només Verge i Tormos desenvoluparan el concepte i plantejaran els beneficis que suposaria que aquest augmentés.

Ramírez també farà l'exercici d'aprofundir en el concepte d'interès per la política, tot disgregant i diferenciant determinats assumptes públics i analitzant-ne l'interès que desperten entre els homes i les dones. En aquest sentit, es centrarà en observar la "generització" d'aquests i en determinar l'augment de l'interès de les dones per aquells típicament associats a la masculinitat, tot i encara estar per sota dels nivells dels homes. Tanmateix, no posarà de relleu que l'interès dels homes pels temes típicament associats a la feminitat han disminuït o tenen patrons poc estables. Aquest fet podria estar entrant en contradicció amb les conclusions del seu treball, doncs donant per vàlida la convergència del comportament de la dona al model de l'home, aquesta hauria de desinteressar-se cada cop

més per aquells temes associats a la reproducció i la vida privada. No obstant, està passant just el contrari.

Alhora, un altre interrogant que se'ns planteja és: quin hauria de ser l'interès polític de les dones davant un sistema social i polític que les ha tendit a excloure d'aquest àmbit? Un factor tradicionalment considerat influent en la participació política és precisament l'interès que aquesta desperta a la ciutadania, i que la ciutadania tingui un paper actiu en la vida política probablement revertirà positivament en un sistema democràtic. No obstant, cal tenir cura a l'hora de plantejar l'augment dels nivells d'interès polític de les dones com a una meta o èxit, doncs es podria caure en posar el focus del problema en aquestes i en la seva condició, en comptes d'entendre'l com un problema estructural.

També és rellevant destacar la multiplicitat d'explicacions que es donen d'aquest fenomen, segurament totes elles compatibles. Entenem, doncs, que seria interessant estudiar i analitzar, en la mesura del possible, el conjunt d'indicadors detectats que puguin recollir de manera àmplia i diversa la realitat d'aquesta actitud: per exemple, la presència i participació dels i les enquestades en modalitats no convencionals, l'interès per temes polítics concrets, el context polític i institucional, els condicionaments socioculturals per ambdós sexes, la distribució del treball reproductiu, els sentiments d'eficàcia política, etc.

Més enllà de la literatura seleccionada, hem pogut detectar que, en l'estudi dels dos fenòmens escollits, sovint s'analitza les dones com un grup monolític tot traçant un perfil que relega a un segon pla les diferències existents entre aquestes. Partint de que el gènere s'interrelaciona amb altres identitats com l'edat, l'ètnia, la condició socioeconòmica, etc., considerem també interessant incorporar, en la mesura del possible, altres variables en les anàlisis i investigacions. També, i en la línia del comentat anteriorment, és important no obviar els patrons de comportament dels homes ni les mútues interaccions amb les dones a l'hora d'estudiar la influència o impacte del gènere en les actituds polítiques.

Un últim interrogant que se'ns ha plantejat al llarg del treball és el següent: si un dels factors que tradicionalment s'ha considerat influent en l'actitud i participació política és l'interès que aquesta desperta als i les ciutadanes (més probabilitat de participació quan una persona està més interessada per la política), com és que s'han corregit les pautes de participació política convencional, però no l'interès per la política? Dit d'una altra manera, com és que les dones, amb nivells persistents de desinterès per la política més alts, participen igual que els homes? Per què s'ha modificat la participació i no l'interès? I per què no s'hi ha posat l'accent?

Com dèiem, i en relació als punts anteriors, entenem la política no neutra en qüestions de gènere, sinó estructurada també de manera patriarcal. La definició del que és política i de les pautes actitudinals i de comportament desitjables en ella, estaran imbuïdes d'un biaix androcèntric que hauria de ser objecte d'anàlisi. Això, sumat a que els homes i les dones es relacionen de manera diferent amb la política degut a les estructures, condicions i processos socials a les que estan sotmesos/es, caldria parar sempre atenció en tots aquells factors que influeixen en els comportaments i actituds polítiques d'ambdós, siguin aquestes més o menys similars, molt dispars o inexistent.

En definitiva, a l'hora de fer investigacions amb perspectiva de gènere, caldrà no oblidar disgregar sempre per sexes, generar dades adequades que permetin entendre el paper del gènere en totes les seves dimensions i reflexionar al voltant de la determinació que aquest pot tenir sobre allò que estiguem estudiant, entre altres coses que hem anat veient. Més enllà d'això, des d'aquest estudi també es vol animar a seguir qüestionant el conjunt de models, mètodes i conceptes propis de la Ciència Política i a posar de relleu la necessitat de seguir creant nous patrons que englobin les realitats d'ambdós sexes i en permetin desenvolupar estudis més objectius, exhaustius i integrals.

5. Referències i bibliografia

Almond, G i Verba, S (1965) *The civic culture: political attitudes and democracy in five nations, an analytic study*, Boston.

Anduiza, Ferrer, Lago i altres (2008) *Informe sobre l'estat de la democràcia a Catalunya 2007*, Fundació Jaume Bofill, Editorial Mediterrània, Barcelona.

Astelarra, J (1990) *La participación política de las mujeres (comp)*, Colección Monografías nº 109, CIS, Madrid.

Bennet, L i Bennet, S (1989) *Enduring gender differences in political interest. The impact of socialization and political dispositions*, *American Politics Quarterly*, volº 17.

Blais, A (2008) *¿Qué afecta a la participación electoral?*, *Revista Española de Ciencia Política*. Núm. 18, pp. 9-27.

Burns, N. (2007) *Gender in the aggregate, gender in the individual, gender and political action*, *Politics & Gender* 3, pàg. 104-123.

Cantero, R i Rodríguez, S i Gálvez, P (2006) *Sesgos de género en el lenguaje de los cuestionarios de la Encuesta Nacional de Salud 2003*, *Gaceta Sanitaria* nº 20.

Cantijoch, M i Tormos R (2005) *La diferència de gènere. Anàlisi del comportament electoral de les dones a Catalunya*, *Nous Horitzons Fundació*, Universitat Autònoma de Barcelona.

Caul Kittilson, M (2016) *Gender and Political Behavior*, *Oxford Research Encyclopedia of Politics, Groups and Identities*, *Political Behavior*.

De Cabo, Henar i Calvo (2009) *Análisis de la perspectiva de género en algunas estadísticas españolas y propuestas de mejora*, *Instituto de la Mujer (Ministerio de Igualdad)*, Madrid.

Del Castillo, P i Crespo, I (1997) *Cultura Política: enfoques teóricos y análisis empíricos* (Edits), *Colección Ciencia Política*, *Tirant Lo Blanch*, València.

De la Fuente, M i Ortiz, L (2007) *¿Igualdad de oportunidades, igualdad en la participación política?*, *VII Congreso Español de Ciencia Política y de la Administración: Democracia y Buen Gobierno*.

De la Fuente, Liñeira, Verge, Herrera i altres (2007) Democràcia inacabada? Dones i homes: igualtats, desigualtats i diferències en la participació, Nous Horitzons Fundació, nº 186, Barcelona.

De Rada, I (2010) Comparación entre los resultados proporcionados por encuestas telefónicas y personales: el caso de un estudio electoral. Opiniones y actitudes nº66, CIS.

Duverger, M (1955) The political Role of Women, New York, UNESCO.

Fernández Poncela, A (2008) Las mujeres y su relación con la política institucional, Sociológica 23, núm. 66, pp. 27-70.

Fernández, X i López, J (2010) Marco cultural de referencia y participación electoral en Cataluña, Revista Española de Ciencia Política, núm. 23, pp. 31-57.

Font, J (1995) La abstención electoral en España: certezas e interrogantes (Manuel Justel in memoriam), Reis 71-72:11-37, Universitat Autònoma de Barcelona

García Escribano, J (2011) El sexo excluido. Mujer y participación política, Psicología Política, núm. 42, p.13-27, Universidad de Murcia.

García Escribano, J i Frutos, L (1999) Mujeres, hombres y participación política. Buscando las diferencias, REIS 86/99, p.307-329, Universidad de Murcia.

Hedman, Perucci i Sundström (1996) Engendering Statistics. A Tool for Change, Statistics Sweden, Gender Statics, Sweden.

Herrera, L (2007) Diversitat de les dones II. Dones joves, a Bodelón 2007, E.; De la Fuente, M. (coords.): Diccionari - Mapa de Recursos Dona i Àmbit Local, Pub. Electrònica, Projecte CIP, ICPS, Barcelona. Disponible a <http://www.icps.cat/diccionari.asp>.

Inglehart, R i Norris, P (2003) Rising Tide. Gender equality and cultural change around the world, Cambridge University Press.

Justel, M (1990) Panorámica de la abstención electoral en España, Revista de Estudios Políticos, 68:343-396.

- (1994): La abstención electoral en España 1977-1993, CIS, Madrid.

Lijphart, A (1997) Unequal Participation: Democracy's Unresolved Dilemma, *The American Political Science Review*, Volume 91, Issue 1.

Liñeira, R (2009) La participació política i associativa de les dones i els homes a Catalunya. Diferències i similituds, ICPS - Seminari de "Ciutats i Persones", Generalitat de Catalunya.

Luz Morán, M (2011) La cultura política de las mujeres, un campo de estudio todavía por explorar, *Psicología Política*, Nº 42, p.45-68, Universidad Complutense de Madrid

Merinero, M^aJesús (1981) El abstencionismo político, Norba, Revista de arte, geografía e historia, núm 2, págs. 257-272.

Montero, Gunther i Torcal (1998) Actitudes hacia la democracia en España: legitimidad, descontento y desafección, *REIS* 83/98.

Morales, L (2000) Political Participation: Exploring the Gender Gap in Spain, *South European Society & Politics Special Issue on "Understanding Gender Inequalities in Southern Europe"*, pàg 223-247.

Morales, L (2005) ¿Existe una crisis participativa? La evolución de la participación política y el asociacionismo en España, *Revista Española de Ciencia Política*. núm. 13, pp. 51-87.

Norris, P i Inglehart, R (2000) The Developmental Theory of the Gender Gap: Women's and Men's Voting Behavior in Global Perspective, *International Political Science Review / Revue internationale de science politique*, Vol. 21, No. 4, 441-463.

Orum, Cohen, Grasmuck i altres (1974) Sex, Socialization and Politics, *American Sociological Review* Vol. 39, núm 2, pàg. 197-209.

Pallarès, Riba i Fraile (2007) Variables socioestructurales y comportamiento electoral en las Elecciones Generales españolas. Una perspectiva evolutiva 1979-2000, *Revista de Estudios Políticos (nueva época)* núm. 135, págs. 109-158, Madrid.

Ramírez, JM^a (2016) La influencia del género sobre el comportamiento político de las mujeres españolas durante el período 2000-2011, *RIPS* Vol 15, No. 1, 39-58, Universidad Complutense de Madrid.

Rapoport, R (1981) The Sex Gap in Political Persuading: Where the "Structuring Principle" Works, *American Journal of Political Science* Vol. 25, núm. 1, pp. 32-48.

Ruiz Collantes, X (2010) Ciutadania i discursos de la desafecció política a Catalunya, Col·lecció Participació Ciutadana núm. 8, Departament d'Interior, Relacions Institucionals i Participació, Generalitat de Catalunya.

Sánchez, C (2007) Diversitat de les dones IV. Classe social, a Bodelón 2007, E.; De la Fuente, M. (coords.): Diccionari - Mapa de Recursos Dona i Àmbit Local, Pub. Electrònica, Projecte CIP, ICPS, Barcelona. Disponible a <http://www.icps.cat/diccionari.asp>.

Torcal, Montero i Teorell (2006) La participación política en España: modos y niveles en perspectiva comparada, Revista de Estudios Políticos nº132, Universidad Autónoma de Madrid.

Uriarte, E i Elizondo, A (1997) Mujeres en política. Análisis y práctica, Ed. Ariel, Barcelona.

Vallès, J (2009) La abstención 'diferencial': una nota sobre los casos de Cataluña y de la Comunidad Autónoma de Madrid, Revista Española de Ciencia Política. Núm. 21, pp. 93-105.

Verge, T i Tormos, R (2010) La persistència de les diferències de gènere en les actituds polítiques, Centre d'Estudis d'Opinió, Generalitat de Catalunya.

Virós, M^aRosa (1994) Un enfocament qualitatiu a l'abstenció electoral, UPF, Document de treball núm.98, Barcelona.

Taules, gràfics i figures

Taula 1. Enquestes utilitzades a la recerca	5
Taula 2. Percentatge d'abstenció a Catalunya segons sexe - No va votar (record de vot) ..	10
Taula 3. Interès per la política subjectiu, període 1991-2014 (en percentatges)	14
Gràfic 1. Percentatge d'abstenció a Catalunya segons sexe - No va votar (record de vot) ...	9
Gràfic 2. Percentatge d'abstenció a Catalunya segons sexe - No votarà (intenció de vot) ..	11
Gràfic 3. Promig de l'interès per la política subjectiu (molt + bastant) d'homes i dones, període 1991-2014 (en percentatge)	15
Gràfic 4. Evolució de l'interès per la política subjectiu (categories <i>molt</i> i <i>bastant</i>) entre homes i dones, valors promig entre períodes 1991-2007 i 2008-2014 (en percentatges) ..	16
Gràfic 5. Promig d'acord, desacord i inhibició d'homes i dones respecte l'afirmació "Generalment la política sembla tan complicada que la gent com jo no pot entendre el que passa", període 2009-2014 (en percentatge)	18
Gràfic 6. Promig d'acord, desacord i inhibició entre homes i dones respecte l'afirmació "El meu vot/les eleccions no serveixen per a res perquè al final segueixen manant els de sempre", període 1991-2007 (en percentatge)	19
Gràfic 7. Promig d'acord, desacord i inhibició d'homes i dones respecte l'afirmació "El vot és la única forma de que la gent com jo pugui influir en el que fa el govern", període 2009-2014 (en percentatge)	20
Gràfic 8. Promig d'acord, desacord i inhibició entre homes i dones respecte l'afirmació "Els polítics no es preocupen molt del que pensa la gent com jo", període 2009-2014 (en percentatge)	21
Gràfic 9. Promig d'acord, desacord i inhibició entre homes i dones respecte l'afirmació "Els polítics es critiquen molt entre ells, però en realitat tots són iguals", període 1994-2014 (en percentatge)	22
Figura 1. Model Justel - Explicació de l'abstenció	30
Figura 2. Model Font - Explicació de l'abstenció	30